

КАКО МИСЛИМО ЗЛО¹

Злобници, зликовци, чудовишћиа, ѝсихойаѝе, зборник радова, ур. Марија Лојаница, Никола Бубања, Милош Ковачевић, Филолошко-уметнички факултет – Андрићев институт, Крагујевац – Андрићград 2023

Зборник радова *Злобници, зликовци, чудовишћиа, ѝсихойаѝе* објављен је 2023. године и представља резултат рада на пројекту „Књижевно-лингвистичко-културолошка хумано(по)етика: добар – лош – зао” Центра за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Састоји се од тридесет и седам научних чланака који су излагани на истоименом округлом столу, одржаном од 11. до 13. новембра 2022. године у Андрићграду, у оквиру XVII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност. Основни предмет овог зборника представља испитивање фигуре зла у језику, књижевности и осталим културним доменима. Сви радови желе да покажу да појам зла, укореењен у свету од најранијих дана хуманитета, бива разгранат на различитим културним плановима.

Након уводне речи уредника (стр. 5–7), где су изложени основни подаци о пројекту и теми зборника, следе научни чланци (стр. 13–590), у којима се разматра питање зла у бројним домаћим и светским књижевним делима, језику, идеологији и другим сферама људског деловања. Представа зла на визуелном плану употпуњују различите илустрације које раздвајајући два чланка остварују везу са основном темом, чинећи читав зборник хомогеном целином различитих видова уметности.

У уводу је назначена основна суштина, а то је да откад мислимо себе, мислимо и зло (в. стр. 6). То значи да су појмови злобе, чудовишности, монструозности и ђаволства присутни у различитим видовима уметности и људским деловањима, епохама, културама, идеологијама. С тим у вези, овај зборник тежи свеобухватности у приказивању појма зла у свим својим варијацијама на различитим пољима везаним за хуманистичке науке. Прва два рада желе да покажу како је, од најранијих времена хуманитета присутан, мотив зла представљен у књижевним делима насталим у другој половини двадесетог века. Тако први део чланка „SYMPATHY FOR THE DEVIL – Прилог типологији: романи Мирјане Новаковић и Добрила Ненадића” (стр. 13–25) Лидије Д. Делић приказује на који начин представа ђавола, утемељена на фолклорном наслеђу, Булгаковљевом роману *Мажсѝор и Марѝариѝиа*, те песми *Sympathy for the Devil* Rolling Stones-а, своје оваплоћење добија у роману *Сѝирах и њеѝов*

¹ Истраживање спроведено у раду финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/200198).

слуша Мирјане Новаковић. Други део рада посвећен је разматрању представе „друге стране” у роману *Дороџеј* Добрила Ненадића. Павећи паралеле са средњовековном теологијом схватања људског тела, Ђорђе Р. Радовановић и Александра В. Чебашек у раду „Монструозни идентитет тела у роману *Време чуда* Борислава Пекића” (стр. 27–41) анализирају ликове у наслову поменутог Пекићевог романа и истичу њихове гротескно-монструозне представе, као и опозицију тело – душа. Аутори у свом раду желе да покажу како је заправо оно монструозно често у вези са телесном деформисаношћу.

Неколико радова („Making 'albanian dogheats': war crimes, denial and dehumanization in Dejan Ognjanović's *Prokletije*” (стр. 43–58) Растислава Н. Динића, „Krlježini monstrumi iz Prvog svjetskog rata: Slavko Štancer & company ili kako od djece modelirati krvnike u ostrugama” (стр. 59–70) Сузане Ј. Марјанић, „Negacija čoveka u sistemu koncentracionog logora” (стр. 71–84) Катарине Мелић и Милане Додиг и „О баналности зла: случај Хане Шмиц у роману *Чийтач* Бернхарда Шлинка” (стр. 85–104) Наташе П. Ракић и Јелене Н. Арсенијевић Митрић) сагледава присуство различитих манифестација зла у књижевним делима са историјском тематиком. У првом од њих, аутор за корпус узима хорор роман *Проклећује* Дејана Огњановића и показује како се поступци убице могу тумачити као разумљиви. С друге стране, Сузана Марјанић анализира дела Мирослава Крлеже са тематиком о Првом светском рату и осликава и реалне и фиктивне монструме који су у њима присутни. Бавећи се питањем човека у концентрационом логору током Другог светског рата, Катарина Мелић и Милана Додиг и са књижевне и са лингвистичке тачке осветљавају намеру система да хумано биће у потпуности дехуманизује. Ауторке последњег наведеног рада за свој корпус узимају роман *Чийтач* Бернхарда Шлинка и тумаче феномен зла концентрационог логора и након пораза нацизма.

Да се и простор може окарактерисати чудовишним показује рад „Замишљање чудовишног: представе Балкана и Индије у европским путописима XIX века” (стр. 105–115) Александре Стевановић. Ауторка издваја сличности између Балкана и Индије које постоје у свести путописаца деветнаестог века, посебно се осврћући на њихов страх од непознатог. Аутентичношћу простора Индије бави се и рад „Криза 'нормалности' у роману *Бој малих сивари* Арундати Рој” (стр. 117–132) Јадранке Р. Милић и Биљане Р. Влашковић Илић. У чланку се разматра специфично идеолошко уређење присутно у индијском друштву и проблематизује однос лудост–нормалност. Наиме, констатује се да су у анализираном роману присутне две врсте ликова: аполонијски и дионизијски. Проблем се састоји у томе што се аполонијским (*добрим*) ликовима сматрају они који се повинују идеолошким злочинима, док су као дионизијски (*зли*) окарактерисани сви који не поштују правила наметнута од стране такве идеологије.

Неколико радова представља допринос проучавању светске књижевности. Аутори ових чланака за свој корпус бирају различита књижевна дела и у њима превасходно прате феномен зла, односно ликове који се могу окарактерисати као зликовци. Најпре, рад „Злострашће – еротичност и сакралност зла у *Зайисима из Ђогземља*” (стр. 133–144) Јоване С. Анђелковић илуструје однос који постоји између јунака поменутог Достојевсковог романа и идеје *Зла*. Затим, присуство системског и индивидуалног зла у делима мађарског писца Ласла Краснахоркија испитује Марко Чудић у свом раду „Појавни облици зла у раним приповеткама Ласла Краснахоркија: студија случаја” (стр. 145–157). Аутор се најпре осврће на облике зла у романима поменутог писца, а потом анализира његове две приповетке. Расветљујући лик охолог ловочувара Хермана, у раду се показује како се првобитна племенита намера претвара у злочин. С друге стране, Ксенија М. Вранеш се у чланку „Тема о зликовцима и херојима: слика добра и зла у приповеткама Хорхеа Луиса Борхеса” (стр. 159–175) дотиче питања какав је Борхесов однос према моралу, а онда свој рад посвећује бешчасницима међу његовим књижевним јунацима. Нарочито је истакнуто да преко издвајања црта јунака писац успева да презентује и варљивост историје. Слично овоме, проблематизовање постојања једне коначне истине главна је тема рада „Немилосрдни тиранин и беспомоћно дете: флуидни идентитет диктатора у роману *Пајри-јархова јесен*” (стр. 177–193) Милице С. Станковић. Анализирајући изабрано књижевно дело Габријела Гарсије Маркеса, ауторка напомиње како различит угао гледања, у складу са постмодерном теоријом идентитета, може допринети другачијем схватању улоге лика диктатора. Најзад, Данијела М. Јањић и Марија М. Пејић у раду „Лик Амора у стваралаштву Дантеа Алигијерија” (стр. 195–207) показују на који начин је лик Амора представљен као немилосрдан и страشان, али и као благонаклон у *Новом живоју* и *Божанственој комедији*.

Осим у светској књижевности, појам зла је на различите начине осликаван и у перу домаћих писаца, што је тема неколико различитих чланака унутар овог зборника. Амбивалентношћу ангелолошке фигуре бави се рад „Зло у српској књижевности: ангелолошка перспектива” (стр. 209–225) Ђорђа М. Ђурђевића и Часлава В. Николића. Установљено је да се она може одредити и као позитивна и као негативна, а то аутори поткрепљују бројним примерима из српске књижевности. О борби просветитељског песника против различитих одступања од Кантовог морала и његовој свеprisутној жељи да се човек од тог зла и отргне, у свом раду „Стеријин програм против зла: зликовци, сујетници и избраженици у песничкој збирци *Даворје*” (стр. 227–246) расправљају Милица А. Кандић и Ана С. Живковић. Анализирајући поједине песме Јована Стерије Поповића антропозофске и историозофске тематике, оне приказују две перспективе поимања зла у српском просветитељству.

Једна се односи на филозофско разматрање шта човека нагони да изабере зло, док друга појам зла сматра свеprisутним у свету. Језичким карактеристикама књижевног дела које се могу довести у везу са карактеризацијом самог књижевног лика бави се рад „Где зло спаваше? О језику јунака приповетке 'После деведесет година' Милована Глишића” (стр. 247–263) Катарине З. Стевановић. Ауторка анализира одређене глаголске облике и фразеолошке јединице које се у изабраној приповеци могу наћи и показује како се језичким особеностима може описати положај јунака књижевног дела. Сличан проблем је представила и Биљана С. Ристић. У свом научном раду „Говор Михаиловићевих злотвора” (стр. 265–281) она жели да одреди која су језичка средства карактеристична одлика говора злих ликова у изабраним романима и приповеткама Драгослава Михаиловића. Предмет анализе најпре су били искази са директивном, комисиивном, асертивном, експресивном и декларативном функцијом, као и случајеви у којима долази до преплитања говорних чинова, да би потом пажња била усмерена на карактеристичну лексику злотвора и њихов начин ословљавања саговорника. У другом делу рада ауторка анализира облике невербалне комуникације и указује на њену функцију у карактеризацији самог лика. Да зло особине књижевног лика могу бити представљене преко синтаксичких конструкција и у књижевности за децу показује рад „Кад зликовци синтаксу сучу: синтаксичке конструкције о злом лику и злог лика у роману *Весела вещица Ника и зла Кјара* Леле Стојановић” (стр. 283–300) Марије С. Недељковић. Ауторка анализира независне и зависне реченице у говору и опису злог лика поменутог романа, указујући притом на њихову разноврсност и утицај синтаксичких елемената на сам стил приповедања.

О антијунацима унутар трансгресивне књижевности расправља рад „The 'sleek monsters' of transgressive literature: Bret Easton Ellis's *American Psycho* and Anthony Neilson's *Normal*” (стр. 301–314) Викторије Кромбхолц и Аријане Лубурић Цвијановић. Антијунаке окарактерисане као *улађена чуговицица* приказују на основу примера из романа *Амерички њихо* Б. И. Елиса и *Нормалан* Е. Нилсона. Да антијунак може бити и зло дете показује научни чланак „Evil children in american literature: William March's *The bas seed*” (стр. 315–324) Ане В. Коцић Станковић, који се бави метафизичком природом зла и питањима представљања расе и рода. Проблеми односа историјског и фиктивног лика Хитлера у ДеЛиловим романима *Бели шум* и *Полтрон* основна су тема рада „The hyperreal Hitler: exploring the figure of Hitler in Don DeLillo's novels” (стр. 325–346) Слађане С. Стаменковић. Лик Хитлера овде је изграђен као архетип чудовишта, али ограничен на америчку културу и хиперреалност. У раду „Аутор је зликовац? Антон Шигур у роману *Ово није земља за ситарце* Кормака Макартија” (стр. 347–359) Наташе М. Милојевић и Тијане З. Матовић приказан је лик убице Антона Шигура, а разматра се

и положај аутора у књижевном делу. Рад, заправо, жели да представи сје-дињеност аутора и текста. Посебна пажња усмерава се и на превазила-жење постмодернистичке поетике.

У вези са феноменом постхуманизма, између осталог, истиче се однос између човека и животиња и машина. Проблематизовање пост-хуманистичког дискурса и злоћудност машина, тј. суперкомпјутера као хиперреалног бића основна је тема рада „*Malum ex machina*: рашчитава-ње виртуелног зла у приповетки Харлана Елисона 'Немам уста а морам да вриштим'” (стр. 361–378) Јелене Р. Пенезић. С друге стране, однос између људи и животиња у модерном добу разматра се у чланку „'Who's afraid of the big bad wolf': deconstructing the human – animal binary oppo-sition in Laurent McAllister's 'Kapuzine and the Wolf: A Hortatory Tale'” (стр. 379–391) Душице Б. Љубенковић.

За следећих неколико радова можемо рећи да се баве анализом злих ликова представљених на филмском платну. Представе злог лика Дарта Вејдера у три фазе *Рајтова звезда* проблематизује чланак „*A villain most vile: Darth Vader through the ages*” (стр. 393–404) Бојане С. Вујин, док Александра З. Стојановић у раду „*Serial killer, cannibal and consumer: the case of Jeffrey Dahmer's monstrosity*” (стр. 405–416) истражује популар-ност наратива о серијским убицама на примеру канибала и чудовишта Џефрија Дамера. Особинама главног зликовца приче о Харију Потеру у свом раду „'Напредак ради самог напретка мора бити обесхрабрен': ко је Долорес Џејн Амбриц и зашто је мрзимо?” (стр. 417–431) пише Је-лена Р. Китановић. Након спроведене детаљне анализе особина овог жен-ског лика, лингвистичке анализе њених исказа и представе афективног доживљаја њене личности, ауторка закључује да се лик Џејн Амбриц потпуно уклапа у оквир представљања традиционалног негативца. Да-ница М. Јеротијевић Тишма и Марија Н. Јаневска у свом раду „*Let's put a smile on that face! – Мелодијско-акустичка карактеризација Џокера код различитих глумаца*” (стр. 433–449) испитују лингвистичка средства којима глумци осликавају злобу, а за потребе истраживања спроведена је и анкета, где су се испитаници изјашњавали о томе који глумац доче-рава лик Џокера најзлобнијим.

Док је предмет свих до сада наведених радова у највећем проценту била анализа писаног или усменог дискурса (књижевна дела, филмови), визуелним елементима комуникације приликом исказивања различитих емоција бави се рад „*The god of mischief: a case study of pictorial metaphors in comics*” (стр. 451–464) Тамаре М. Јаневске.

Најзад, неколико радова основну тему зборника примарно сагледа-ва из лингвистичке перспективе. Први такав рад је „*Анализа понашања Серене Џој Вотерфорд из перспективе глаголског вида*” (стр. 465–479) Катарине Б. Субановић. Ауторка за свој корпус бира роман *Слушкињина ѝрича* Маргарет Етвуд и прати како се понашање једног од ликова тог

романа може објаснити са аспекта глаголског вида. Након спроведене детаљне анализе, доминантност хабитуталног презента непрогресивног вида наспрам прогресивног и перфекатског вида омогућују ауторки да закључи да се управо ова лингвистичка особеност може довести у везу са статичним начином живота главне јунакиње. У раду „*The whore of Babylon versus Don Juan: critical discourse analysis of gender promiscuity in english slang*” (стр. 481–504) Јелена М. Јосијевић и Нина Ж. Манојловић на дескриптивном, интерпретативном и експланаторном нивоу анализирају 65 жаргонских израза који именују промискуитетне особе. Спроведена анализа указује да су у овим изразима жене знатно демонизованије од мушкараца. Затим, као корпус за свој рад „*Amazzal!* и још неке дијалекатске одлике Пазолинијевског Римског подземља” (стр. 505–514) Ана В. Петровић бира Пазолинијеве романе *Искусни момци* и *Жесток живој*, у којима се запажа присуство бројних вулгаризама и осталих социолингвистичких особености, и жели да покаже како је решен проблем њиховог превођења на српски језик. Учени су различити преводни еквиваленти једне исте речи, због чега се и може закључити да је најважнији задатак преводиоца био наћи адекватна језичка средства која би могла сачувати изворни смисао. О важностима различитих средстава за истицање појединих делова исказа говори и рад „Средства и стратегије интензификације у говорима Бенита Мусолинија” (стр. 515–526) Јоване Д. Базић. У овом раду се испитује на који начин се у политичком дискурсу, конкретно у предратним и ратним говорима Бенита Мусолинија, могу истаћи средства интензификације у језику. Најфреквентнија средства идентификације у Мусолинијевим говорима, како је истраживање показало, представљају прилози и прилошке конструкције. Да се у складу са основном темом овог зборника могу истраживати и особености административно-правног стила 19. века показује рад „Вера у бога, морал и шиба – језичко истраживање казни и прекршаја у *Успројенију тарнизоне војске* из 1839. године” (стр. 527–546) Јелене М. Павловић Јовановић и Наташе А. Спасић. Ауторке административно-правни стил анализирају са језичко-стилског аспекта. У раду „Језик заклетве као говорне народне умотворине – синтаксичко-семантички и лексички аспект” (стр. 547–559) Јулијана С. Деспотовић и Александра Д. Ракић испитују језичке особености заклетви. Након спроведене анализе, у раду се закључује да овај се сегмент народних умотворина одликује стабилношћу синтаксичко-семантичке структуре и устаљеношћу лексичког слоја. Са језичког аспекта може се анализирати и садржај који припада друштвеним мрежама, што приказује научни чланак „Говор мржње у коментарима на Инстаграму” (стр. 561–573) Исидоре З. Јакшић Перовић. Спроведено истраживање показало је да су као облици говора мржње најдоминантнији позиви на насиље, погрдне речи и изрази и псовке. Последњи научни рад „Кроз форензичку лингвистику: преглед досадашњих

радова” (стр. 575–590) Мирјане Р. Обрадовић и Арсенија М. Сретковића представља систематичан осврт на форензичко-лингвистичка истраживања у Србији, али аутори дају и препоруке за будућа истраживања овог типа.

На основу свега изложеног можемо закључити да зборник радова *Злобници, зликовци, чудовишћа, њсихойаиџе* представља значајан допринос различитим гранама хуманистичких наука, будући да отвара бројна актуелна и значајна питања која су у вези са појмом зла као основном темом зборника. Зборником је обухваћено тридесет и седам научних радова, а сваки од њих се одликује концизношћу, прецизношћу и уређеном структуром, те тако чланци успевају да се на адекватан начин представе научној публици. Предмет анализе постају различити дискурси: домаћа и светска књижевна дела, филмови, стрипови, друштвене мреже, говори, закони итд., а будући да корпуси обухваћени радовима припадају различитим временима и епохама, можемо рећи да се овај зборник одликује и свеобухватношћу, односно да је *зло* свеприсутно од најранијих дана хуманитета. Сада преостаје да сачекамо следећи, најављени зборник радова овог пројектног циклуса, да нам покаже да се осим *злобника, зликоваца, чудовишћа и њсихойаиџа*, свуда налазе и *добри, нормални, њошџе* и *џошрџивовани*.

Мсп Тамара С. МИНИЋ
истраживач-приправник
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
tamara.minic@filum.kg.ac.rs

КОРИДА С КОМФОРМИЗМОМ

Хосе Овехеро, *Еџика суровосџи*, прев. Ана Марковић, Агора, Зрењанин – Нови Сад 2022

Књига есеја Хосеа Овехера, награђена 2012. године наградом Анаграма за најбољи есеј, добила је деценију касније свој одличан и преко потребан превод на српски језик. Полазећи од своје матичне културе, Овехеро укратко представља наклоност Шпаније „ка бизарном, ка будаластим, уврнутим ликовима, ка изразитој суровости која се приказује природно”. Међутим, *Еџика суровосџи* нипошто није само размишљање о традицији суровости на Иберијском полуострву већ је заправо апологија представљања суровости, одбрана трансгресивне и субверзивне књижевности и уметности у свим културама.

Јасно је да ни српска књижевност није отпорна на приказе суровости, те да се стога многи закључци, иако не дефинитивни, до којих Ове-